

1. *Cohen F.S.* Transcendental nonsense and the functional approach / F.S.Cohen // Columbia Law Review. – 1935. – Vol. 35. – №6. – P. 826. 2. *Fletcher G.P.* The universal and the particular in legal discourse / G.P.Fletcher // Brigham Young University Law Review. – 1987. – P. 335. 3. *Рейнстайн М.* Предмет и задачи сравнительного правоведения / М.Рейнстайн // Очерки сравнительного права: сборник; сост., перевод и вступ. статья В.А.Туманова. – М.: Прогресс, 1981. – С. 89-90. 4. *Олейник А.Н.* Институциональная экономика / Олейник А.Н. – М.: Инфра-М, 2002. – 106-107. 5. *Brand O.* Conceptual comparisons: towards a coherent methodology of comparative legal studies / O.Brand // Brooklyn Journal of International Law. – 2006-2007. – Vol. 32. – P. 407-408, 420. 6. *Ткаченко А.В.* Энигма функционализма: некоторые размышления относительно происхождения, содержания и перспектив функционального метода сравнительного правоведения: монография / Ткаченко А.В. – К.: Науковий світ, 2012. – С. 123. 7. *Чичерин Б.* Собственность и государство. Ч. 2 / Чичерин Б. – М.: тип. Брискорн, 1883. – С. 326. 8. *Токвиль А. де.* Демократия в Америке: пер. с франц. / Предисл. Г.Дж.Ласки. / Токвиль А. де. – М.: Прогресс, 1992. – С. 373. 9. *Gerber D.J.* System dynamics: toward a language of comparative law? / D.J.Gerber // The American Journal of Comparative Law. – 1998. – Vol. 1. – N 4. – P. 719-737. 10. *Ткаченко А.В.* Энигма функционализма: некоторые размышления относительно происхождения, содержания и перспектив функционального метода сравнительного правоведения: монография / Ткаченко А.В. – К.: Науковий світ, 2012. – С. 60. 11. *Ткаченко А.В.* Энигма функционализма: некоторые размышления относительно происхождения, содержания и перспектив функционального метода сравнительного правоведения: монография / Ткаченко А.В. – К.: Науковий світ, 2012. – С. 115.

УДК 321.01

Я. М. ДУПАЙ

ДОСТУПНІСТЬ ЗАКОНОДАВСТВА – ПЕРЕДУМОВА ПРАВОВОЇ ПОІНФОРМОВАНОСТІ СУСПІЛЬСТВА

Розкривається поняття доступності законодавства, однієї із передумов виконання правом своєї соціальної ролі; зміст презумпції знання закону, яка виступає необхідним організаційним принципом сучасної правової системи. Розглянуто її реальний та фіктивний аспекти. Звертається увага на місце оприлюднення нормативно-правових актів у системі заходів по забезпеченні доступності законодавства та правової поінформованості суспільства.

Ключові слова: доступність законодавства, презумпція знання закону, оприлюднення нормативно-правових актів.

Дупай Я.М. Доступность законодательства – предпосылка правовой осведомленности общества

Раскрывается понятие доступности законодательства, как одной из предпосылок выполнения правом своей социальной роли, содержание презумпции знания закона, которая выступает необходимым организационным принципом современной правовой системы. Рассмотрены ее реальный и фиктивный аспекты. Обращается внимание на место обнародования нормативно-правовых актов в системе мер по обеспечению доступности законодательства и правовой осведомленности общества.

Ключевые слова: доступность законодательства, презумпция знания закона, обнародования нормативно-правовых актов.

© ДУПАЙ Ярина Миколаївни – аспірантка Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України

Dupai Yaruna. Accessibility of legislation – prerequisite for legal awareness of the society

The article deals with the concept accessibility of legislation, one of the prerequisites for implementation of law its social role, the content of the presumption of knowledge of the law, which is a necessary organizing principle of the modern legal system. its real and fictitious aspects are considered. Attention is drawn to the place of publication of the legal acts in the system of measures aimed at ensuring the availability of legislation and legal awareness of the society.

Key words: *accessibility of legislation, presumption of knowledge of the law, publication of legal acts.*

Формування сучасної, широко доступної бази чинного законодавства – є одним із основних напрямів правової реформи, що проводиться в Україні. У зв'язку з цим істотно зростає роль оприлюднення прийнятих нормативних правових актів.

Питання їх опублікування – важливі, юридично значущі. Вони безпосередньо пов'язані з проблемами вступу нормативних актів у силу, правильного застосування правових норм державними органами, організаціями, посадовими особами та громадянами.

Важливим є інформаційно-правовий аспект, оскільки стан гласності в цій сфері безпосередньо торкається прав і законних інтересів громадян та інших суб'єктів права. Їх інформованість про чинне законодавство повинна стати певним засобом забезпечення цих прав і свобод, необхідною передумовою знання законів.

Одним із найбільш значущих аспектів гласності правової сфери громадського життя виступає забезпечення доступності законодавства. Складові його системи – нормативно-правові акти, які набувають особливого значення як джерело соціальної інформації про діяльність держави.

Доступність законодавства є важливим джерелом різноманітної інформації, яка торкається всіх сфер соціального і особистого життя людей.

Теоретичну основу дослідження склали праці російських та вітчизняних вчених, які повністю або частково були присвячені проблемам доступності законодавства, зокрема Ю. Власова, І. Жаровської, В. Казімірчука, А. Козловського, А. Лосенкова, І. Осики, С. Саєнка, А. Самсонова, І. Сідельнікова, М. Соколова, Д. Суханова, М. Цимбалюка, С. Черніловського, В. Щегорцова та інших.

Доступність законодавства сприяє формуванню правової культури суспільства. Людина, яка зорієнтована в установлених правах, не тільки більш компетентна і підготовлена до власного вирішення проблем, але й стає активнішою у державних справах¹.

Історично проблема доступності законодавства постала перед творцями правових приписів разом з появою права. Виникнення та використання текстової форми для закріплення правових норм являється першою спробою забезпечення їх доступності. У порівнянні з усною формою вона має значні переваги для поширення правової інформації. У зв'язку з цим доречною є думка С. Черніловського, який вказує, що з появою писемних джерел права серед його суб'єктів недопустимою стала гіпотеза про обмежену доступність правової інформації².

Багато питань забезпечення доступності законодавства (закону) були проаналізовані Гегелем в праці «Філософія права», де він обґрунтував право окремої особи на знання закону, а також висунув вимогу про те, щоб закони оприлюдню-

валися, доводилися до загального відома. На думку мислителя, «повісити закони так далеко, щоб жоден громадянин не зміг їх прочитати, як це робив тиран Діонісій, або похоронити їх в учених книгах, так, щоб знання стало доступним лиш тим, хто займається вченими розробками, – є однаково несправедливим»³.

На даний час проблема доступності законодавства обумовлена низкою причин, які, на нашу думку, суттєво гальмують процес втілення в державі правових приписів у свідомо вольових діях членів суспільства. У юридичній літературі до основних причин відносять: відсутність належної пропаганди прийнятих законів та інших нормативно-правових актів; низький рівень правової культури та правового виховання громадян та інших членів суспільства; відсутність ефективних правових механізмів участі людей, громадських організацій, соціальних груп, інших суб'єктів в розробленні і обговоренні законів та нормативно-правових актів та ін.⁴

В. Казимирчук зазначає, що доступність законодавства є передумовою інформованості громадян про зміст правових норм та виступає однією з умов ефективної дії права, що пов'язана з таким його аспектом, як доведення змісту правових норм до загального відання⁵.

До аналогічних висновків приходять і М. Соколов, на думку якого держава має право вимагати від громадян, а вони в свою чергу зобов'язані знати зміст правових актів, котрі визначають їх правовий статус. Натомість громадяни можуть розраховувати на створення необхідних умов для ознайомлення з діючим законодавством⁶. Науковець звертає увагу на стійкий взаємозв'язок між доступністю правової інформації для населення та гарантіями реалізації прав особи.

Високий рівень доступності законодавства створює для всіх громадян конкретні умови користування юридичними приписами на основі знання законів, що знаходить свій вираз у здатності свідомо керуватися ними у своїй діяльності. Іншими словами, на даному етапі розвитку суспільства доступність законодавства передбачає максимальну можливість наближення особи до законодавства і навпаки.

Підтримуючи думку І. Сідельнікова, вважаємо, що у вузькому юридичному змісті доступність законодавства варто розглядати в якості однієї із головних передумов виконання правом своєї соціальної ролі, саме тому його функціонування можливе лише за умови забезпечення відповідного рівня поінформованості суспільства про зміст правових приписів⁷.

Процес забезпечення доступності законодавства умовно можна визначити як «рух назустріч один одному», тобто рух законодавця назустріч громадянам. Рушійною силою цього зближення виступає держава, яка не тільки зближує закон з громадянами, але і в своїй діяльності вимагає від особи руху в бік законодавства.

Як зазначає у своїй праці І. Жаровська, «...у процесі забезпечення доступності права держава ставить перед собою три цілі: забезпечити необхідний якісний рівень законодавства, надійне функціонування каналів інформування про діюче законодавство і високий рівень правової культури особи та суспільства. Навколо кожної з них і групується комплекс умов і передумов доступності права»⁸.

Тому умови, що визначають доступність законодавства, пов'язані з удосконаленням державної діяльності, юридичною політикою держави, функціонуванням системи компетентних державних органів, що створюють законодавство, підтримують його в дієвому стані, а основне: реалізують законодавство та забезпечують ряд інших заходів по «зближенню» законодавства і громадян.

Обов'язок держави щодо інформування своїх громадян може мати різноманітні форми. Доступ до правової інформації містить у собі не лише можливість вивчення всіма зацікавленими особами законів і правових норм. Сьогодні наша сучасна держава зустрічається з процесом, що трактується як «інфляція права». Незнання закону не звільняє від відповідальності. Це передбачає, що держава зобов'язана інформувати своїх громадян про всі нормативні рішення відповідними засобами, особливо належним чином публікуючи їх.

До аналогічного висновку, розглядаючи відносини між державою та громадянином в сфері правової інформації, приходять М. Соколов. На його думку, держава вправі вимагати від громадян, а останні зобов'язані знати зміст правових актів, котрі визначають їх статус. В свою чергу громадяни вправі розраховувати на створення усіх необхідних умов для ознайомлення з чинними нормативними актами⁹.

Презумпція знання закону виступає необхідним організаційним принципом будь-якої сучасної правової системи, який забезпечує її ефективність. В науковій літературі вона визначається як припущення, що належним чином опублікований закон відомий всім і з моменту вступу його в силу підлягає дотриманню усіма. Ніхто не може апелювати незнанням закону.

Презумпція знання закону є однією із найстарших серед всіх презумпцій¹⁰. Вона з'явилась разом із писаним правом, оскільки цілком закономірними до цього часу видавалися посилення на неграмотність, недоступність інформації громадянам і т.д. Саме тому поява першої юридичної презумпції пов'язується з виникненням проблеми доступності норм законодавства.

Презумпція знання закону розглядається як невмотивованість посилення на незнання діючих норм права і ухилення під цим приводом від їх виконання, якщо норми в офіційному порядку доведена до відома виконавців¹¹.

Реальною основою дії презумпції знання закону варто вважати не тільки його офіційне доведення до відома виконавців, а і виконання державою функції забезпечення доступності законодавства, що разом із комплексом різноманітних заходів включає в себе офіційні і неофіційні способи інформування громадян про зміст нормативно-правових актів¹².

За своєю суттю правові презумпції – це вираження того, що має місце. На думку деяких науковців, їх, як загальне правило, можна спростувати. Презумпцію знання закону як загальне правило спростувати неможливо, тому що вона, поряд з фіктивним, має і реальний аспект.

Реальний аспект відповідає об'єктивному рівню правової поінформованості суспільства, підвищення якого збільшує реальність даної презумпції.

Фіктивний аспект тут повинен бути забезпечений створенням найрізноманітніших умов і передумов одержання громадянами доступної інформації про законодавство¹³.

В цьому контексті для теорії держави і права достатньо актуальним постає питання знаходження оптимального взаємозв'язку між реальним і фіктивним аспектами презумпції знання закону з метою визначення об'єктивно-необхідного рівня знання в сфері законодавства.

Безумовно, з фіктивністю презумпції знання закону необхідно погодитись. Саме тому єдиним вирішенням проблеми, як вже зазначалось, варто визнати забезпечення доступності законодавства, яке в даному аспекті можна розглядати і як результат вдосконалення правової поінформованості громадян (певний рівень правових знань), і як сам процес правового інформування (створення можливос-

тей для знання громадянами права, в даному випадку – це офіційне оприлюднення законодавства).

Досліджуючи презумпцію знання закону, слід звернути увагу на те, що це правове припущення знайшло своє пряме відображення в Декларації про права та обов'язки окремих осіб, груп і органів суспільства заохочувати та захищати загально визнані права людини та основні свободи, прийнятій 9 грудня 1998 р. ст. 14 проголошує, що «Держава несе відповідальність за прийняття законодавчих, судових, адміністративних або інших належних заходів з метою сприяння розуміння всіма особами, які перебувають під її юрисдикцією, своїх громадянських, політичних, економічних, соціальних і культурних прав»¹⁴.

Українське законодавство теж передбачило правову презумпцію знання закону. Так, ч. 2 ст. 68 Конституції України встановлює, що «Незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності»¹⁵. Проте, як слушно зазначає С. Саєнко – ч. 2 ст. 68 Конституції України є недосконалою за своїм правовим змістом, а саме «незнання законів не звільняє від відповідальності». Він пропонує врахувати той факт, що до відома населення обов'язково повинен доводитись зміст не лише законів, а й інших нормативно-правових актів. Для того, аби запобігти виникненню колізійних ситуацій, доцільно на законодавчому рівні закріпити положення про те, що всі фізичні та юридичні особи, органи державної влади та місцевого самоврядування у своїй повсякденній діяльності мають керуватися не презумпцією знання закону, а презумпцією знання нормативно-правових актів¹⁶.

Треба звернути увагу на той факт, що Декларація про права та обов'язки окремих осіб, груп та органів суспільства заохочувати та захищати загально визнані права людини та основні свободи, про яку ми зазначали та в якій це правове припущення знайшло своє відображення, не була ратифікована Україною. У законодавстві України не має повної регламентації забезпечення дії вказаної презумпції. Тому, як зазначає Д. Суханова, презумпція знання нормативно-правового акта доцільно розуміти як припущення, що належним чином оприлюднений нормативно-правовий акт відомий усім фізичним і юридичним особам, на яких поширюється його дія, і з моменту набуття ним чинності він підлягає дотриманню всіма суб'єктами¹⁷.

Найбільш оптимальним способом отримання правової інформації є особисте ознайомлення громадян з діючим законодавством. Однак в силу певних причин це не завжди є можливим. До таких причин слід віднести неможливість отримання офіційного тексту законодавчого акту або ж недостатній рівень розвитку правосвідомості громадян, що не дозволяє їм особисто засвоїти вимоги законодавства.

Саме тому центральне місце серед заходів по забезпеченню доступності законодавства займає офіційне оприлюднення нормативно-правових актів – обов'язкова умова дії основного юридичного принципу, згідно з яким ніхто не може апелювати незнанням правової норми.

А. Самсонова звертає увагу на те, що одним із обов'язків держави є обов'язок держави щодо правової освіти населення. У зв'язку із цим саме по собі офіційне опублікування того чи іншого нормативно-правового акта не забезпечує безумовність дії презумпції знання закону. Мало опублікувати закон, необхідно донести його текст до максимально можливої кількості провозастосовувачів. Саме на це повинна бути спрямована інформаційно-правова політика держави¹⁸.

Без забезпечення реальної можливості суб'єктам права знайомитися з норма-

тивними положеннями, що їх стосуються, без швидкого і повного доведення до відома громадян прийнятих нормативно-правових актів презумпція знання закону стає фікцією і не забезпечується реальними можливостями.

Погоджуючись з позицією К. Архіпова, який свого часу писав, що «покласти на тих, кому невідомий зміст постанов, обов'язок виконати їх виходить за межі сил людських»¹⁹, варто зазначити: якщо нормативний акт не оголошений в офіційному порядку, тобто не оприлюднений, зникає юридична підстава для презумпції знання закону. Разом з тим, якщо держава здійснює повноцінне оприлюднення нормативно-правових актів, створює всі умови для ознайомлення з ними, то вона презюмує знання закону.

Суть оприлюднення як стадії правотворчого процесу полягає в розміщенні від імені держави повних текстів нормативно-правових актів в спеціально призначених для цього офіційних виданнях. Таке оприлюднення, здійснюване від імені законодавця, має автентичний характер, а його результати є найбільш повними, достовірними і доступними джерелами відомостей про правові норми; воно створює оптимальні умови для всеосяжності правових актів, їх належного зберігання і використання.

Тому саме сукупність офіційно оприлюднених юридичних текстів варто розглядати в якості першооснови і головної передумови діяльності по забезпеченню доступності законодавства.

З огляду на вищевикладене, можна зробити висновок, що доступність законодавства – одна з необхідних умов як формування, так і життєдіяльності будь-якого демократичного суспільства. Вона виступає на суб'єктивному рівні як одне з фундаментальних людських прав, а на рівні декларативному як один із пріоритетів державної політики будь-якого рівня.

Рівень доступності законодавства – один з найважливіших показників правової культури суспільства, що здатний впливати на функціонування всіх елементів механізму соціальної дії права. Він визначається не тільки станом самих правових норм, їх систематизованістю, простотою, але й факторами, що знаходяться у сфері правової культури особистості, а також функціонуванням каналів правового інформування громадян.

Право особи на знання своїх прав та обов'язків являє собою гарантовану можливість мати доступ до комплексу прав та обов'язків, які випливають з актів чинного законодавства, що забезпечується та гарантується з боку держави.

Ефективність доступності законодавства та права особи знати свої права та обов'язки є одним із головних критеріїв оцінки побудови правової держави.

1. Сидельников И.П. Доступность закона: правовое информирование граждан/ И.П. Сидельников / под ред. В. А. Круталевича. – Мн.: Наука і тэхніка, 1992. – С.6. 2. Черниловский З. М. Презумпции и функции в истории права / З.М. Черниловский // Советское государство и право. – 1984. – № 1. – С. 98. 3. Гегель. Философия права / Гегель // Сочинения. – Т.VII. – М., 1934. – С. 235. 4. Власов Ю.В. Реалізація права як основна проблема реформування правової системи України / Ю.В. Власов // Держава і право: збірник наукових праць. – Юридичні і політичні науки. – Вип. 25. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – 2004. – С. 9-10. 5. Казимирчук П. Социальный механизм действия права / П. Казимирчук // Советское государство и право. – 1970. – № 10. – С. 37. 6. Соколов Н.Я. Право и правотворчество: вопросы теории / Соколов Н.Я. – М., 1982. – С. 85. 7. Сидельников И. П. Цит.праця. – С. 7. 8. Жаровська І.М. Доступність права: теоретико-правові проблеми: автореферат дис. на здобуття наук.

ступеня канд. юрид. наук / І. М. Жаровська. – Х., 2006. – С. 9. **9.** Соколов Н. Я. Право и правотворчество: вопросы теории / Соколов Н.Я. – М., 1982. – С. 62. **10.** Черниловский З.М. Презумпции и функции в истории права / З.М. Черниловский // Советское государство и право. – 1984. – № 1. – С. 98–99, 105. **11.** Козюбра Н.И. Социалистическое право и общественное сознание / Козюбра Н.И.– К.: Наукова думка, 1979. – С. 122. **12.** Сидельников И.П. Цит. праця. – С. 13. **13.** Там само. – С.14. **14.** *О праве* и обязанности отдельных лиц, групп и органов общества поощрять и защищать общепризнанные права человека и основные свободы [Электронный ресурс]: декларация от 09.12.1998 г. / ООН.- Электрон. дан. (1 файл). Режим доступа: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_349 **15.** Конституція України [Электронный ресурс]: закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР із змін. внес. Згідно із Законами України та Рішеннями Конституційного Суду: за станом на 04.06.2010 р. № v011p710-10.- Електрон. Дан. (1 файл). – Режим доступа: <http://zakon1.rada.gov.ua>. **16.** Саєнко С. Необхідність коригування конституційної формули презумпції знання закону: адміністративно-правовий аспект / С. Саєнко // Юридична Україна: щомісячний правовий часопис. – 2009. – № 4 (76). – С. 46–47. **17.** Суханова Д.С. Сутнісна характеристика окремих видів презумпцій української правової політики / Д.С. Суханова // Актуальні проблеми політики: зб. наук. пр. / гол. ред. С.В. Ківалов; відп. за вип. Л. І. Кормич. – Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія»: Південноукраїнський центр гендерних проблем, 2012. – Вип. 44. – С. 81. **18.** Самсонова А.П. Презумпции права в современной правовой политике России: теоретико-правовой аспект: автореф. дис. ...канд. юрид. наук / А. П. Самсонова. – Тамбов, 2009. – С.10. **19.** Архіпов К. Опублікування і вступ у силу радянських законів / К. Архіпов // Радянське право. – 1926. – № 1. – С. 20.

УДК 347.121

С. С. КЛІМОВСЬКИЙ

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОНЯТЬ «ПРИВАТНІСТЬ» ТА «ОСОБИСТЕ ЖИТТЯ»

Досліджено характерні риси та співвідношення понять «приватність» та «особисте життя». Показано, що питання про закріплення приватності у цивільному законодавстві України є передчасним. Водночас запропоновано проведення досліджень з перегляду сучасної та формування нової цілісної концепції приватності на основі напрацювань вітчизняного та зарубіжного досвіду.

Ключові слова: особисті немайнові права, особисте життя, приватність, права людини.

Климовский С.С. Сравнительно-правовое исследование понятий «приватность» и «личная жизнь»

Исследованы характерные черты и соотношение понятий «приватность» («privacy») и «личная жизнь». Показано, что вопрос закрепления приватности в гражданском законодательстве Украины является преждевременным. В то же время предложено проведение исследований по пересмотру современной и формирования новой целостной концепции приватности на основе отечественного и зарубежного опыта.

Ключевые слова: личные неимущественные права, право на личную жизнь, приватность, права человека.

© КЛІМОВСЬКИЙ Станіслав Сергійович – здобувач Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені Ф.Г. Бурчака Національної академії правових наук України